

HUDUDIY TOPONIMLAR VA SHAHAR TOPONIMLARI TADQIQI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i06.048>

Usmonova Sofiyaxon Alimovna
sofiya.usmonova.72@gmail.com
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada toponimikaga oid buyuk ajdodlarimizning qarashlari, bu fanning shakllanishi va taraqqiyoti borasida rus turkologlari, o‘zbek olimlarining viloyat, shahar, tumanlar bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari, bu sohada yaratilgan qo‘llanmalar hamda adabiyotlar tahlilga tortilgan. Atoqli otlarning turlari, shularga mos ravishda onomastikaning antroponimiya, toponimiya, teonimiya, zoonimiya, kosmonimiya, astronimiya, reolinimiya kabi sohalari, toponimiyaning gidronimika, oykonimika kabi bo‘limlari qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: onomastika, toponimika, mikrotoponimlar, Yer, qit‘alar, mamlakatlar, viloyatlar, tumanlar, shaharlar, mahallalar, ko‘chalar, antroponimiya, teonimiya, zoonimiya, reolinimiya, gidronimika, oykonimika

RESEARCH OF REGIONAL TOPONYMS AND CITY TOPONYMS

Usmonova Sofiyakhon Alimovna
sofiya.usmonova.72@gmail.com
Kokand State University

Abstract: This article analyzes the views of our great ancestors on toponymy, the research conducted by Russian Turkologists and Uzbek scientists on the formation and development of this science by region, city, district, manuals and literature created in this field. Types of noble names, corresponding to them, such as anthroponymy, toponymy, theonymy, zoonymy, cosmonymy, astronomy, rheolinym, and such sections of toponymy as hydronymy and oikonymy are noted.

Keywords: onomastics, toponymy, microtoponyms, Earth, continents, countries, regions, districts, cities, neighborhoods, streets, anthroponymy, theonymy, zoonymy, rheonymy, hydronymy, oikonymy

KIRISH. Toponimika qadimiy va o‘zining tarixiy taraqqiyoti yoki evolyutsiyasiga ega bo‘lgan fandır. Bu fanning shakllanishi va taraqqiyoti borasida ulug‘ ajdodlarimiz Mahmud Koshg‘ariy, Beruniy, Narshaxiy, Sharafiddin Ali Yazdiy, Bobur, Abdurahmon Samarqandiy kabi allomalarimiz, O‘rta Osiyo va uning tarixi,

madaniyati, etnografiyasi va arxeologiyasi bo'yicha tadqiqotlar olib borgan V.V.Radlov, V.V.Bartold, V.L.Vyatin, V.I.Shishkin, S.P.Tolstov, O.I.Smirnova, V.E.Masson kabi rus olimlari, sovet davrida ijod qilgan A.N.Kononov, N.A.Baskakov, E.M.Murzayev, G.F.Blagova, V.N.Popova, V.A.Nikonov, B.A.Serebrennikov, A.V.Superanskaya, N.V.Podolskaya kabi olimlar, shuningdek, o'zbek olimlaridan H.Hasanov, S.Qorayev, E.Begmatov, T.Nafasov, Z.Do'simov, N.Oxunov, S.Bo'riyev, T.Enazarov, N.Uluqov kabilarning ham xizmatlari kattadir.

Umuman, onomastika va toponimika bo'yicha bizga qadar yaratilgan asarlar biz uchun ham nazariy, ham amaliy manba va tadqiqotimiz uchun metodologiya (yo'l-yo'riq) vazifasini o'taydi.

Tilda ikki xil nominatsiya mavjud. Birinchisi - biror predmet yoki hodisaga uning guruhi (turi) dan ajratib olib nom qo'yish. Bunday yakka predmetga atab qo'yilgan nom atoqli ot deyiladi. Ikkinchisi - tilshunoslikda atoqli otlarni tadqiq etuvchi sohaning nomi bo'lib kelishi, ya'ni bu onomastika deyiladi.

Leksik nominatsiyaning ikkinchi ko'rinishida nom yakka predmetga emas, balki shu predmetga aloqador bo'lgan guruh yoki turga umumiy tarzda beriladi. Bunday nom turdosh yoki apellyativ ot deyiladi. Atoqli otning turdosh otdan hosil bo'lishi, atoqli otning turdosh otga aylanishi onomastik soha (onomastika) va apellyativ sohaning o'zaro uzviy bog'liqligini, ularning birini ikkinchisiz tadqiq etib bo'lmasligini ko'rsatadi. Atoqli otlarning turlari ko'p bo'lib, shularga mos ravishda onomastikaning antroponimiya, toponimiya, teonimiya, zoonimiya, kosmonimiya, astronimiya, reolinimiya kabi sohalari shakllangan.

Toponimiya onomastikaning bir sohasi bo'lib, uning gidronimika, oykonimika, oronimika, urbanomika, kosmonimika kabi bo'limlari mavjud.

Atoqli ot haqidagi nazariyalarni predmetlari ko'lami, abstraktlashtirish darajasiga ko'ra ikki turga ajratish mumkin:

a) atoqli otlarning umumiy nazariyasi; b) atoqli otlarning xususiy nazariyasi. Umumiy nazariya onomastikaning barcha sohalari natijalari, xulosalarini umumlashtirish natijasida hosil bo'ladi. Xususiy nazariya onomastikaning har bir sohasi bo'yicha erishilgan yutuqlar, xulosalarining mohiyatini o'zida aks ettiradi. SHunday qilib, onomastika va uning muayyan sohalari orasida umumiylik-xususiylik munosabati vujudga keladi. Onomastikaning xususiy sohalari taraqqiy etgan sari umumiy onomastik nazariya ham yuksala boradi va xususiy sohalar tadqiqotlari uchun metodologiya vazifasini bajara boradi.

Toponimika atoqli joy nomlarini, ularning yaratilishi, taraqqiyoti, o'zgarishi qonuniyatlari, tarqalish hududlari, nomlanish asos (sabab)lari nuqtai nazarlaridan o'rganuvchi onomastikaning sohasi yoki bo'limidir.

METODLAR. Maqola mavzusini yoritishda qiyoslash, tavsiflash, oppozitsiya, genealogik, lingvogeografik, onomastik, semasiologik metodlardan foydalanildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Toponimika ham har qanday fan singari, avvalo, o'z obyektini tadqiq etishda qismlardan butunga qarab boradi. Zero, har qanday tadqiqot obyekti o'z tuzilishiga ko'ra muayyan tashkil etuvchilardan, epelitlardan, qismlardan iborat. Qismlarning xususiyatlari bevosita yoki bilvosita butun (obyekt) xususiyatlarini, mazmun-mohiyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Biz ushbu gnoseologik (bilish nazariyasi) nuqtai nazaridan toponimika obyektiga qarashga harakat qilamiz.

Toponimikaning butun maqomidagi tadqiq obyekti Yer (planetasi)dir. Yerni biz ham narsa, ham joy sifatida bilamiz. Biz osmon (gallaktika)dagi planetalarga miqdor jihatdan qaraganimizda, bir planetani boshqasi bilan taqqoslayotganimizda Yer planetasi alohidalik, sanalish xususiyatlariga ega bo'lib, predmet (narsa)lik maqomiga ega bo'ladi. Ikkinchi tomondan, o'z-o'zidan tushuniladiki, Yer planetasi jonsiz (anorganik), jonli (organik) narsa, hodisalar uchun o'rin, joy vazifasini bajaradi. Shunday qilib, Yer tabiat, jamiyatning makoni, mavjud bo'lish shaklidir.

Toponimik tadqiqotlar obyektning qism-butun munosabati bo'yicha butun va qism maqomidagi hududlar bo'yicha olib borilishi mumkin. Butun maqomidagi toponimik obyektga o'rin, joy xususiyatiga ega bo'lgan Yer (planeta) kiradi. Masalan, Yerdagi okeanlarning atoqli nomlari, daryolarning atoqli otlari, davlatlarning atoqli otlari kabi. Ko'rinib turibdiki, Yer (planeta) toponimiyasi makrotoponimlarni o'z tarkibiga oladi.

Qism hajmidagi toponimlarni Yerning qismlarga, hududlarga bo'linishi tashkil etadi. Ma'lumki, Yer qit'alarga, qit'alar mamlakatlarga, mamlakatlar viloyatlarga, viloyat tumanlarga ajraladi. Shuningdek, viloyat shahar va qishloq hududlaridan iborat bo'ladi. Yer toponimiyasining ana shunday hududiy bo'linmalari, aslida, hududiy toponimlarni shakllantiradi. SHunday qilib, qit'a, mamlakat, viloyat, tuman, shahar (qishloq) kabi toponimlar hududiy toponimiyaning tarkibiy qismlaridir. Qism maqomidagi hududiy toponimlarning materiallari, natijalari, xulosalari pirovard natijada butun maqomidagi Yer toponimiyasi yoki umumiy toponimiyaning mazmun-mohiyati, nazariyasini shakllantiradi, taraqqiy ettiradi. Biz quyida o'zbek tilshunosligida hududiy toponimiya bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarga tavsif berib, ularga o'z munosabatimizni bildirib o'tamiz.

S.Naimov, Y.Ne'matova, S.Ahmedov, Sh.Temirov, G.Jo'raboyeva kabi tadqiqotchilarning ishlari viloyat toponimikasi masalalariga bag'ishlangan.

S.Naimov [5.14] dissertatsiyasida tadqiqotning vazifalari sifatida quyidagilar belgilangan: Buxoro va Buxoro viloyati oykonimlarini to'plash va ularni tizim (sistema)ga solish; tadqiq etilayotgan hudud oykonimlarining o'zbek tili toponimlari tizimidagi o'рни va rolini belgilash, Buxoro viloyati oykonimlarining shakllanish tarixini yoritish, oykonimlarning vujudga kelish va taraqqiyoti xususiyatlarini tadqiq etish, oykonimlarning tarixiy-etimologik qatlamlarini aniqlash, oykonimlarning

leksik-semantik, etimologik xususiyatlarini o'rganish oykonimlarning grammatik strukturasi, tiplari, asosiy shakllanish modellarini ko'rsatish.

Ko'rinib turibdiki, tadqiqotchi o'z o'rganish predmetining hajmini torroq, ya'ni oykonimlar bilan chegaralab, unga atroflicha (kompleks) yondashib, Buxoro viloyati oykonimlarining muhim xususiyatlarini chuqur ochib berishga erishgan.

Y.Ne'matova [12.15] tadqiqida quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'ygan: hudud oykonimlarining lug'aviy-ma'noviy jihatdan tavsiflash, tarixiy-etimologik, xronologik aspektda tahlil qilish, oykonimik indikatorlarning ma'noviy xususiyatlarini aniqlash, indikatorlar asosida shakllangan oykonimlarning viloyat miqyosidagi areallarini belgilash, oykonimlarning yasaliş strukturasi va modellarini izohlash, Namangan viloyati va respublikaning boshqa hududlari oykonimlaridagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash kabi.

Ushbu o'rinda shuni e'tirof etishimiz kerakki, dissertatsiya mavzusida tarixiy-lisoniy tadqiq bosh, yetakchi yo'nalish qilib belgilangan bo'lsa ham, unda oykonimlarning hozirgi (sinxron) tadqiqiga ham katta e'tibor berilgan. Shunday bo'lsa ham, oykonimik areallarning aniqlanishi, Namangan viloyati va respublikaning boshqa viloyatlariga aloqador oykonimlar orasidagi o'xshashlik-farqlilik, umumiylik-xususiylik jihatlarning aniqlanishi dissertatsiyaning nazariy sifatini oshirishga yordam bergan.

A.Zakirov [8.10] viloyat hududi toponimiyasiga bag'ishlangan ishida quyidagi vazifalar belgilagan: geografik nomlarni to'plash, tizimga solish, ularga lingvistik tavsif berish, toponimlarning shakllanishi uchun xizmat qiluvchi apellyativlarni aniqlash va izohlash, toponimlarni genetik tasniflash va tarixiy qatlamlarini aniqlash region toponimlarini shakllanishiga xizmat qiluvchi ekstralingvistik va lingvistik omillarni o'rganish, toponimlarning yasaliş tiplarini aniqlash, toponimlarning kelib chiqishi haqidagi rivoyat va xalq etimologiyalarini to'plash va o'rganish, toponimlarning qisqa izohli lug'atini yaratish.

Dissertatsiyaning maqsad, vazifalaridan ko'rinib turibdiki, u Jizzax viloyati toponimlarini kompleks tadqiq etishga bag'ishlangan. O'z-o'zidan tushuniladiki, butun Jizzax viloyati toponimlarining turlarini bir dissertatsiya doirasida kompleks tahlil qilish oson ish emas. Aniqrog'i obyekt bir dissertatsiya uchun kattalik qiladi. Tadqiqotning diqqatga loyiq tomonlaridan biri unda xalq etimologiyalariga ham jiddiy e'tibor berilganligidir.

S.Ahmedov [3.8] tadqiqotida quyidagi vazifalar belgilangan:

toponimlarini leksik-semantik tasniflash; tabiiy-geografik terminlar ma'nosini izohlash; ijtimoiy-iqtisodiy toponimlarga semantik sharh berish; toponimlarning nominativ-motivatsion va etimologik tahlilini amalga oshirish.

Ushbu dissertatsiyaning diqqatga molik tomoni shundaki, unda tadqiqotchi toponimlarning aniq bir aspekti, semantik tomoni bilan qiziqadi va shu asosda toponimlarning semantik jihatini to'liq va chuqurroq tahlil qilishga muvaffaq bo'ladi.

Sh.Temirov [14.9] o'z ishida oronimlarning o'rganilish darajasini va dolzarb muammolarni belgilash, oronimikaning tilshunoslik sohalariga munosabatini aniqlash, oronimik indikatorlarning adabiy, lahjaviy variantlariga xos bo'lgan semantik, funktsional xususiyatlarini tadqiq etish, oronimlarning shakllanish omillari va tamoyillarini aniqlash, oronimlarning etimologik, morfemik yasaliş xususiyatlarini aniqlash, oronimlar va boshqa toponimlar turlari orasidagi o'xshashlik va farqli jihatlarini belgilash kabilarni asosiy vazifa qilib belgilagan.

Ushbu tadqiqotning diqqatga loyiq jihati viloyatga xos toponimlar turlaridan birini ajratib olganligi va uni kompleks tahlil qilib nazariy yuksaklikka erishganligidir.

G.Jo'raboevaning [4.9] dissertatsiyasida quyidagi vazifalar belgilangan: viloyat hududi toponimlari tarixini davrlashtirish, toponimlarning qiyosiy-tarixiy, diaxron-sinxron aspektlarda tadqiq etish, tarixiy taraqqiyot jarayonida yuz bergan fonetik, leksik, grammatik o'zgarishlar, variantlarini o'rganish, toponimlarning mental xususiyatlarini yoritish, toponimlarining etimologik, struktur, yasaliş modellarini tadqiq etish.

Ushbu dissertatsiya aniq, obyekt tabiatiga mos nazariy muammo qo'yganligi, tadqiqotda zamonaviy lingvistik oqim hisoblanuvchi antropotsentrizm metodlaridan foydalanilganligi bilan diqqatga loyiqdir.

NATIJALAR. Hududiy toponimiyaning viloyat hududi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ularda o'rganish obyektini o'ta keng olish uchrasa, toponimlarining bir turini o'rganish predmeti qilib belgilash boshqalarida esa aniq nazariy muammolar qo'yish holatlari uchraydi. Albatta, toponimlarni atroflicha, chuqur o'rganish, yuksak toponimik nazariya yaratish uchun obyekt asosli chegaralanishi va muayyan nazariy muammo belgilanishi lozim. Obyektning kompleks tadqiqi ko'p hollarda nazariyaning sayozlanishiga, obyekt xususiyatlarining chuqur ochilmasligiga olib keladi.

Viloyat hududiy toponimiyasi tuman (rayon) hududiy toponimiyasidan tashkil topadi. Zero, viloyat tumanlarga bo'linadi, tumanlar viloyat hududining tashkil etuvchilari hisoblanadi. Agar viloyat toponimiyasini makrotoponimiya deb hisoblasak, tumanlar mikrotoponimiyalar tizimidan iborat bo'ladi. O'z-o'zidan tushuniladiki, butun maqomidagi viloyat hududi va qismlar maqomidagi tumanlar toponimik obyektlar sifatida sifat va miqdor jihatidan o'zaro farqlanadi.

O'zbek tilshunosligida tumanlar toponimiyasi ham tadqiqot predmetlari sifatida o'rganilgan. Quyida ularga berilgan tavsiflar hamda tadqiqotlarga bo'lgan munosabatlar oydinlashtiriladi.

N.Oxunovning[13.4] dissertatsiyasida quyidagi tadqiqot vazifalari belgilangan: toponimlarning leksik-semantik jihatdan tasniflash; toponimlarning paydo bo'lish yo'llari va ularni o'rganish tamoyillarini belgilash; toponimlarning yasalishi va tuzilishi turlarini tahlil qilish; toponim tuzilishida mahsuldor bo'lgan affikslar, formantlarni aniqlash; murakkab toponimlar va morfologik materiallarning tarkibiy qismlariga ko'ra asosiy turlarini belgilash; mahalliy nomlarning shakllanishida toponimik ko'rsatkich (indikator)larning roli va ularning tarqalish maydonini ajratish; alohida olingan toponimlarning ma'nosini yoritish.

Ko'rinib turibdiki, bu dissertatsiya mavzusida muammo ko'rsatilmagan. Buning sababi obyekt (predmet)ga kompleks yondashishning amalga oshirilganidir. Ushbu ishda sinxron tavsif yetakchi maqomda bo'lib, unda asosan tadqiq etilgan tumanlar toponimiyasining o'ziga xos tomonlarini tadqiq etishga katta e'tibor berilgan.

X.Xolmo'minov tadqiqida quyidagi vazifalar belgilangan: to'plangan materialni uning shakllanishi va vazifalari nuqtai nazaridan tasniflash orqali tizimlashtirish, mikrotoponimlarni ularning leksik-semantik va mavzu(tematik) belgilari bo'yicha izohlash, mikroobyektlarning geografik nomlarini grammatik va yasalishi nuqtai nazarlaridan tavsiflash, makro- va mikrotoponimlardagi umumiylik, xususiyliklarni aniqlash, mikrotoponimlarning tarixiy-etimologik qatlamlarini tadqiq etish[15.11].

Ushbu dissertatsiya sarlavhasida tadqiq muammosi ko'rsatilmagan bo'lsa ham, unda yetakchi yo'nalish mikrotoponimlarning semantik xususiyatlarini aniqlashga, apellyativ va mikrotoponim munosabatlarini tadqiq etishga qaratilgan.

O'.Oripovning [6.9] dissertatsiyasida quyidagi tadqiq vazifalari belgilangan: hudud toponimlarining motivatsiya va nominatsiya xususiyatlarini aniqlash, lug'aviy asoslarini belgilash, faol va nafaol yasaliş modellarini aniqlash, eski va yangi qatlamlar munosabatini aniqlash, grammatik strukturalarni tahlil qilish.

Ushbu tadqiqot asosiga kompleks yondashish qo'yilgan bo'lib, unda sinxron tavsif yetakchilik qiladi.

A.Aslanov[1.9] tadqiqotida quyidagi vazifalar belgilangan: toponimiya turlari, nekronimlarni to'plash, tizimlashtirish, lug'aviy-mavzuiy guruhlariga ajratish, toponimlarning etimologik ma'nolarini aniqlash, grammatik tuzilish, yasaliş modellarini o'rganish, faol va nafaol turlarni belgilash, toponim turlarini qiyosiy tahlil qilib, umumiylik-xususiyliklarni aniqlash.

Ko'rinib turibdiki, bu dissertatsiya ham kompleks tahlil asosida ish ko'rgan. Uning o'ziga xosligi nekronimlarni ham tadqiq etilganligidadir.

Tumanlar hududlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ularning tadqiq obyektlari viloyat hududlari toponimiyasi tadqiqotlariga qaraganda aniq, tor mashtabda bo'lib, bu dissertatsiyalar nazariyasining yuqoriroq darajada bo'lishini ta'minlagan. SHu bilan birgalikda ularda har bir tuman toponimlarining ularga yondosh hudud toponimlariga munosabati e'tibordan chetda qolgan.

O'zbekiston toponimiyasi bo'yicha bajarilgan ayrim tadqiqotlarda shahar va unga yondosh tumanlar o'rganish obyekti qilib olingan. Bunga misol sifatida J.Latipov va T.Rahmatov [10.9,14.11] larning dissertatsiyalarini keltirish mumkin.

J.Latipov Marg'ilon shahri va unga yondosh bo'lgan Oltiariq, Oxunbobyev, Toshloq, Quva, Farg'ona tumanlari hududiga qarashli 1000 ga yaqin qishloq, aholi punktlari, 800 dan ortiq mahalla nomlarini leksik-semantik va tasnif jihatlaridan o'rgangan.

T.Rahmatov dissertatsiyasida quyidagi tadqiqot vazifalari belgilangan: toponimlarining struktur va yasaliş tiplarini toponim yasovchi affiks, formantlarning mahsuldorlik darajalarini, ularning vazifa va ma'nolarini aniqlash; geografik obyektlarning nomlanish asoslarini, leksik birliklarning toponimlar hosil qilishdagi ishtirok darajasini, etnonim va toponimlarning toponimiyadagi o'rni, toponimlarning funktsiya va ma'nolarini aniqlash; toponimlarning qatlamlarini, qadimgi toponimlarning shakllanishi va etimologiyasini, eron va turkiy tillar toponimlarining umumiy-xususiy belgilarini aniqlash kabi. Ushbu dissertatsiyada ham kompleks yondashish mavjud bo'lsa ham, unda genezisi, tarixi, eroniy va boshqa turkiy tillar toponimlariga munosabati masalalari yetakchi o'ringa ega. Ikkinchi tomondan, shahar va tuman toponimlarining o'ziga xos xususiyatlariga e'tibor berilmagan.

T.Enazarov [7.12] Shahrisabz shahri va atrof hududlari mikrotoponimlarini diaxron hamda sinxron aspektda tarixiy-qiyosiy jihatdan ilmiy-amaliy tadqiq etish, bu hudud joy nomlarini yig'ish hamda guruhlash, ushbu hududdagi joy nomlarining etimologik tuzilishi va modifikatsiyasini yoritish, bu yerdagi mikrotoponimlarning leksik-grammatik tillarini aniqlash, mazkur hudud-joy nomlarini leksik-semantik jihatdan qanday, qaysi tipdagi obyektlarning nomlari ekanligi va ularning kelib chiqishi hamda obyektlarning nomlanishiga ko'ra guruhlarga bo'linishi, bu hudud joy nomlarini tarixiy-qiyosiy jihatdan o'rganish va ularni boshqa hududlardagi toponimlar bilan qiyoslash, ushbu hudud joy nomlarining topoformantlari, toponimik indikatorlarini, ularning qiyosiy-funksional doirasini o'rganish, shuningdek, mazkur hudud joy nomlarining o'rni va ahamiyatini belgilash kabi masalalarni tadqiq etadi.

MUNOZARALAR. Ma'lumki, viloyat qishloq va shaharlardan iborat. SHahar o'zining sanoati, savdo-sotig'i, madaniy obyektlari, mahallalar tizimi kabilar bilan tuman hududidan farqlanadi. Shuning uchun ham o'zining maxsus toponimiyasiga ega. Bu esa shahar toponimiyasining alohida tadqiqot obyekti bo'lishiga asos bo'ladi.

Sh.Qodirova [9.10] tadqiqotida Toshkent shahri toponimiyasi xususida fikr yuritadi. Tadqiq etish uchun quyidagi masalalar belgilangan: 1) o'zbek mikrotoponimlarining vujudga kelishi va taraqqiyotini aniqlash; 2) mikrotoponimlarning til sistmasidagi o'rni va rolini belgilash; 3) mikrotoponimlar qatlamlarining til xususiyatlarini tarixiy-lingvistik aspektda aniqlash; 4) shahar mikrotoponimlarining asosiy yadrosini tashkil etuvchi turkcha (o'zbekcha)

toponimlarni lingvistik tadqiq etish; 5) obyektlarning nomlanish asos (printsip) larini aniqlash; 6) har bir nomlanish asosining toponimlar shakllantirishdagi o'rni va rolini belgilash; 7) mikrotoponimlarning muhim semantik va grammatik xususiyatlarini izohlash; 8) mikrotoponimlar shakllanishidagi modellarni aniqlash; 9) Toshkentning eski va yangi toponimlarini qiyoslash; 10) joy nomlarining vujudga kelish sabablarini ko'rsatish.

Mazkur ishning birinchi bobida xorij va turkologiyada mavjud bo'lgan toponimiyaga oid ishlarga baho berilgan, shu asosda dissertatsiyaning nazariy yo'nalishlari belgilangan. Ushbu bob, asosan, toponimlarning tarixiy-etimologik aspektiga bag'ishlangan. Unda, avvalo, obyektning bosh toponimi "Toshkent"ning etimologiyasini aniqlashga harakat qilingan. Ushbu o'rinda toponimlar turkcha (o'zbekcha), fors (tojikcha), arabcha, ruscha-baynalmilal toponimlar tasnifga olib tahlil etilgan. Xususan, turkcha (o'zbekcha) terminlardan tepa, ariq, ko'prik komponentli joy nomlari atroflicha tadqiq etilgan. Shuningdek, fors-tojikcha kent, guzar kabi toponimlar tahlil etilgan. Arabcha, ruscha-baynalmilal toponimlarning miqdori, o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan.

Dissertatsiyaning ikkinchi bobi Toshkent mikrotoponimlarining leksik-semantik tavsifiga bag'ishlangan. Ushbu bobda mikrotoponimlarning nomlanish asoslari, ijtimoiy hayot, taraqqiyotning toponimlar shakllanishiga ta'siri va toponim so'zlarning semantik xususiyatlari haqida fikr yuritiladi. Xususan, bu o'rinda Toshkent mikrotoponimiyasining markazida turuvchi mahalla, guzar, ko'cha so'zlariga e'tibor qilingan. Ushbu bob atoqli otlardan, obyektning geografik xususiyatlaridan, ijtimoiy-tarixiy voqealar asosida hosil bo'lgan, etnik nomlardan shakllanganligini ifodalovchi mikrotoponimlar tahlilini o'z ichiga oladi.

Dissertatsiyaning uchinchi bobi Toshkent mikrotoponimlarining struktur-grammatik tasnifiga bag'ishlangan. Unda, asosan, mikrotoponimlarning tuzilishi, struktur tuzilishi, ularning o'ziga xos xususiyatlari, mikrotoponimlarning yasaliş modellari, toponim yasovchi affikslar, ularning semantikasi kabi masalalar tadqiq etilgan.

Umuman, Sh.Qodirovaning Toshkent shahri toponimiyasiga bag'ishlangan monografik tadqiqoti sinxron aspektida bajarilgan ish bo'lib, shahar toponimiyasining o'rganilishiga qo'shilgan munosib hissadir.

Shahar hududiga bag'ishlangan ishlardan yana biri T.Nafasovning "Qarshi shahri mahalla va ko'cha nomlari"[11.3] kitobidir. Unda Qarshi shahri etimologiyasi, shahar hunarmandchiligining toponimlar shakllanishiga ta'siri, mahalla va ko'cha nomlarining izohi beriladi.

Tadqiqot ilmiy-ommabop uslubda yozilgan.

Ushbu mavzuga bag'ishlangan ishlardan yana biri Muhammad Yahyoxon Dadaboeyvning asaridir [2.192]. Unda "Qo'qon" toponimining etimologiyasi va 66 ta MFYlar va ularda joylashgan ko'chalarning nomlari izohlanadi.

Shunday qilib, hozirga qadar bo'lgan o'zbek toponimiyasida viloyat, tuman, shahar hududlari toponimiyasi mavjud bo'lib, ular o'z obyektlarining hajmi va vazifalari qo'yilishi jihatlaridan farqlanishlarga ega.

Bizning tadqiq ishimiz esa yuqoridagi ishlar bilan bevosita bog'liq va ularning uzual davomi sanaladi. Tadqiqotimizda ular tomonidan e'tibor qilinmagan yoki e'tibor kam bo'lgan o'rinlarni yanada boyitish, avval ta'kidlanganidek, Qo'qon toponimlarining onomastik tizimdagi maqomi, toponimlarning lisoniy belgilik xususiyati, shahar toponimiyasini tadqiq etish metodologiyasi, diaxron/sinxron, onomasiologik/semasiologik aspektlarda izohlashga qaratilganligi, yana bir muhim tomoni Qo'qon shahrining etimologiyasini, shahar mahalla, ko'chalarining nomlanish asoslari, lisoniy xususiyatlari, ularning o'z va o'zlashma so'zlarga munosabati hamda derivatsion-struktur xususiyatlarini kengroq yoritishga bag'ishlanganligi bilan ajralib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aslonov A.S. Shofirkon tumani mikrotoponimiyasining lingvistik tahlili: Filol. fan. nomz. ... diss. - T., 2005. -B. 9
2. Ahmedov S. Jizzax viloyati toponimlarining semantik xususiyatlari. Samarqand -2019. -B.8.
3. Dadaboeyev M. Xo'qandi latif mahallalari va ko'chalarining nomlanish tarixi. - Farg'ona, 2007. -B. 192.
4. Jo'raboyeva Gulrux Solijonovna. Farg'ona vodiysi toponimlarining qiyosiy-tarixiy va antropotsentrik tadqiqi. Filol. fanl. bo'yicha fals. dokt. (PhD) diss. Farg'ona - 2021. -B.9.
5. Naimov S.A. Oykonimy Buxarskoy oblasti: Diss.... kand. filol. nauk. - Tashkent: AN UzSSR, 1984. -S.14;
6. Oripov O'.A. Nurota tumani makro- va mikrotoponimiyasining lisoniy tahlili: Filol. fan. nomz...diss. avtoref. - T., 2003. -C.9
7. Enazarov T. SHahrisabz hududi joy nomlarining tarixiy-qiyosiy tadqiqi: Filol. fanlari nomzodi ... diss. - Toshkent, 1993.
8. Zakirov A.A. Toponimiya Djizaxskoy oblasti Uzbekskoy SSR: Avtoref. diss... kand. filol. nauk. - M., 1991. -S.10.
9. Kadirova Sh. Mikrotoponimi Tashkenta: Diss. ... kand. filol. nauk. - M., 1970. S. 3-16.
10. Latipov Dj. Toponimya goroda Margilana i yego okrestnostey (Lingvisticheskoy analiz): Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk.-Tashkent, 1975;

11. Nafasov T. Qarshi shahri mahalla va ko'cha nomlari. - Qarshi, 2008. -B .118.
12. Ne'matova Y. Namangan viloyati oykonimlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi: Filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ... diss. - Farg'ona, 2018. -B. .
13. Oxunov N. Toponimiya kokandskoy gruppy rayonov: Avtoref. diss... kand. filol. nauk. - T., 1978. -C. 4.
14. Raxmatov T. Toponimiya goroda Samarkanda i yego okrestnostey: Avtoref. diss... kand. filol. nauk. - Moskva, 1973.
15. Temirov Sh. Samarqand viloyati oronimlarining lisoniy tadqiqi. Filol. fanl. bo'yicha fals. dokt. (PhD) diss. - Qarshi, 2019. -B. 9.
16. Xolmo'minov H. Mikrotoponimya Boysunskogo rayona i yego okrestnostey: diss. kand. filol. nauk. -Tasheknt, 1993.
17. Usmonova A.S. Regional toponymy and toponymy study. Gospodarka i innowasje//2023. 33. 282-285.
18. Usmonova S.A., Avazmatova Shahzoda. Toponimiyaga xos ayrim leksik-semantik xususiyatlar //Научный Фокус. - 2023. - Т. 1. - №. 1. - S. 476-478.
19. Usmonova S.A. Qo'qon shahri guzarlari nomlari. O'zbek shevalari tadqiqotlari: amaliyot, metodologiya va yangicha yondashuv. 2021/5/22. 291-294.
20. Usmonova S.A. Toponomy "Kokand" and its conceptual study . Open Access Repositor. 2023. 153-156.
21. Usmonova S.A. Qo'qon shahri ko'chalari tasnifi va tavsifiga doir //Scienceweb academic papers collection. - 2023.